

Жіночий рух у Франції і в Німеччині.

(Огляд К. Шірмахера).

Жіночий рух має міжнародний характер і у всіх краях іде з однакових причин. Він ґрунтується на браку політичних прав жінки, на її цивільно-правній нерівноправності з чоловіком, на її виключенні від вищої духовної культури і на її економічній виснаженості.

Против кривдженя жінки на котрім будь полі повстають усі заступниці жіночої справи. Та про те жіночий рух у різних народів приймає дуже неоднакові форми. Ми хочемо тут подати короткий характеристику жіночого руху в Німеччині і у Франції.

Жіночий рух у Франції почався в часі великої революції. Через те, що Французи в знаменитій „заяві прав чоловіка“ забули про права жінки. Французки, опублікувала Олімпія де Гуж в 1789 р. „заяву прав жінки“ і присвятила її королеві. Вона жадала поперед усього політичної свободи для жінки; „закон — твердила вона — повинен бути виразом загальної волі.“ В рр. 1789—1793 позасновувано в Парижі багато жіночих клубів, видавано кілька жіночих газет з політичною тенденцією. Дами брали участь в людських зібраннях і масових борбах і були не менше революційні як чоловіки. В кінці „обивателі“ догадалися, що свобода, політизовані і червоні якобінські шапки жінкам не до лиця і на засіданні 9 березня 1793 р. постановив конвент на внесок „комітету загальної безпеки“ розв'язати всі жіночі клуби.

Таким чином жіночі клуби від 1793 р. належали до минулості. Консул і пізніший імператор Наполеон не думав навіть про їх відновлення. Протилежно, він говорив: „є щось нефранцузьке в тім,

коли жінка може робити те, що їй хочеться." Наполеонівський закон, се найбільше варварське ярмо, яке тільки міг видумати освічений народ на своїх жінок.

Поворот Бурбонів не приніс жінкам свободи. Тогочасний філософ Де Бональд твердив гордо, „що мужчина і жінка не є собі рівні.“

Аж в часі липневої революції 1830 р. розпочався на ново жіночий рух. Тодішні соціалістичні школи, як ось Сен-Сімоністи, горячо підпирали його, а геніяльна письменниця Жорж Санд була найкращим доказом против балакання про „духову низшість“ жінок. В 1836 р. засновано в Парижі „Gazete des femmes“, а в 1838 р. подано Людовикови Пилипови петицію з жаданем, щоб жінок допущено до університетів. Шатобріян і інші знаменитості сприяли сему рухови.

В 1848 р. заступниці жіночого руху пристали до соціалістів. Знов засновувано жіночі газети. Два послы, Віктор Консідеран і Пер Леру добивалися в рр. 1848 і 1851 в парламенті надання жінкам політичного виборчого права.

Всі ті ледво наклевані парости здусив державний замах в грудня 1851 р. Коли основана була третя республіка, привела вона гірке розчарування, що й сини разом „свобода“ і „рівність“ відносили ся тільки до мужчин, а жінку, як уперед полишено політично безправною а в погляду цивільного права підданою мужчинам.

Але думка, що через се жінці заподіяно кривду, протирадала собі у Франції чим раз ширшу дорогу. Леруа-Боліс в своїй книжці „Le travail des femmes au XIX siècle“, Мішле, Е. Дешанель і інші почали займатися положенням жінок. Також високо талановитий і блискучий журналіст Еміль де Жірдан, виступив в обороні жінок. У своїй книжці „L' égale de l' homme“, опублікованій 1880 р. він висловив думку про konieczність політичних виборчих прав жінок і їх зрівняння з мужчинами перед цивільним правом. „День, коли жінка в законі і в законодавстві буде зрівняна з мужчиною, буде великим днем для людськості. Жінки виборці і вибиральні — се буде початок політики щораз менше революційної і щораз більше соціальної.“

Мабуть за приводом Марії Дерези і Еміля де Жірардена на вернув ся також Олександр Дюма син до жіночого руху. Він,

що довгі літа перед тим бачив у жінці злого демона, побачив в ній в кінці жертву суспільности.

Тимчасом в р. 1876 заснували Французки своє перше жіноче товариство, „Société pour l'amelioration du sort de la femme“, а в р. 1878 відбули перший жіночий конгрес під проводом Марії Дерези. Чотири иньші, чим раз численніші конгреси відбули ся в рр. 1889, 1890, 1891 і 1896.

Число жіночих товариств змогло ся також значно. Є їх тепер сім, що всі мають свій осідок у Парижі, надто є три жіночі газети, між котрими наймолодша „La Fronde“ виходить що день і є одинокою часописню на всім світі, видаваною, адміністрованою і складаною самими жінками.

У французькім жіночій руху можна розрізнити два напрями: уміркований і радикальний.

Уміркованого напрямку держать ся пані Божельо, пані Люнод, пані Шмалъ. Дві перші займають ся переважно філантропією, всі три добивають ся зрівняня жінок з мужчинами на полі цивільного закона. З причин опортунізму вони поки що лишають на боці жаданє політичних виборчих прав для жінок.

Радикальний напрям, котрого головними заступницями є пані Погмон, пані Потелі-Пер, пані Шеліга, пані Мартен і пані Венсан, є соціялістичний і антихристиянський. Він поборює капіталістичну суспільність і добиває ся обік цивільноправного зрівняня жінок з мужчинами також політичних прав виборчих.

До широких верстов людности не доходить ані один ані другий напрям сего руху. Уміркований напрям знаходить собі прихильників головно в кругах протестантів, уміркованих республіканців. Радикальний напрям підпирають соціялісти і анархісти. Велика католицька маса французького народа поки що поводить ся зовсім рівнодушно.

І так усі французькі жіночі товариства обмежують ся доси на сам Париж. У Франції нема жіночого товариства, котре-б обіймало весь край, так як на пр. загальний німецький жіночий звязок. Із існуючих паризьких товариств ані одно не має більше як 250 членів. Звязку між французькими жіночими товариствами нема ніякого.

Що ще надає французькому жіночому рухови зовсім особливий характер, так се брак учительок в єго рядах. Ся особливість вияснюєть ся тим, що жінці в Франції з погляду на духову про-

світу не лишається нічого більше бажати. Третя республіка від 1882 р. позасновувала державні школи для дівчат, дозволяє жінкам складати матуральні екзамени, приймає їх як студенток на всі виділи крім теологічного і на всіх університетах допускає їх до державних екзаменів і до докторатів, надає при людських і вищих жіночих школах посади тільки жінкам, дозволяє жінкам займатися лікарською практикою і швидко допустить їх також певно й до адвокатської діяльності. Отим то для Французи боротьба за знання зробила ся безпредметова а учительки, що по інших краях чинять головний контингент жіночого руху, тут можуть собі дозволити держати ся остерінь.

Ся обставина вияснює також по часті те, що французький жіночий рух має хіба малі групи по часті дуже поступових і рухливих провідниць, але не має великої чисельної армії.

Далеко пізніше ніж французький жіночий рух починає ся німецький, але й его початки виявляють ся в часі політичного визволення. Его основательки: Люїза Отто-Петерс, Оттілія фон Штайбер, Августа Шмідт, Генрієта Гольдшмідт, усі вони „жінки з 1848 року“, усі виросли в ліберальних поглядах передмартовської Німеччини. Вони заснували на самперед в Липську, де всі вони жили, товариство для духової просвіти жінок, а потім в 1865 році загальне німецьке жіноче товариство (Allgemeiner deutscher Frauenverein), а в своїй програмі добивали ся поперед усього ліпшої загальної і професійної просвіти жінок. Се товариство має тепер 3.000 членів.

Рівночасно заснував тоді в Берліні президент Летте разом зі своєю жінкою „Товариство Летте“ (Lette-Verein), що мало на меті винаходити нові способи заробкованя для жінок, котрим приходить ся самостійно добивати ся хліба.

Таким робом жіноче питання в Німеччині від самого початку не було питанням політичним, а тільки педагогічним і заробковим, що вияснює ся меншою заможністю німецького народу, пересічно численнішими сім'ями а також протестантською традицією самопомочи.

Ся самопоміч жінки була конечна. З кінцем 60 тих років починає ся для Німеччини машинова ера. Зміна продукційних і економічних відносин зробила зайвою головну часть жіночої домашньої роботи; незабезпечена дочка йде на вчительство. Та що по німецьким поглядам дівчат дуже добре можуть навчати муж-

чини, то найбільшу частку і то найліпших учительських посад вона застає вже обсадженою, а гірше підготована від мужчини вона мусять на найвласивішій для себе полі задовольняти ся низшими посадами і скупійшою платою.

Із сеї несправедливости повстає довга, уперта боротьба німецьких, особливо пруських учительок за ліпшу просвіту, ліпшу плату і допущення до висших шкільних посад.

Провідницями боротьби в тім напрямі були Августа Шмідт, Єлена Лянґе, Марія Лєнер-Гонсет, Марія Лішневська, Анна Блюм, К. Штельтер і інші. В 1884 р. три перші розпочали видавати часопис „Die Lehrerin“, в 1890 р. заснували „Загальне німецьке товариство учительок“, що тепер числить коло 9.000 членів. В 1894 р. відділило ся від него „Товариство пруських людських учительок“, що має 1.500 членів.

Від 1888 р. утворено заходами панни Лянґе в Берліні курси, пізнійше переняті на державний кошт, що по трилітнім учіню підготовлюють жінок, котрі вже перед тим були учительками, до екзамєну на висших учительок.

Брами університету поки що замкнені ще для жінок. Власне задля того тепер головню іде боротьба за академічну просвіту і доступ до свободних занять для жінок. Панна Лянґе в Берліні, пані Кеттлерова в Ваймарі, товариства „Frauenwohl“ в Берліні, Іданську, Королевці і т. д., тов. „Frauenstudium“ в Берліні, Вісбадені і Монахові добивають ся від 1887 р. брошурами, відчитами і петиціями основної реформи жіночого шкільництва, заснування жіночих гімназій, допущення жінок до натуральних екзамєнів і допущення жінок студенток на університети.

По різних місцях вони добили ся вже уступок від властей.

І так здобула панна Лянґе в 1890 р. в Берліні можливість заснувати за приватні засоби так звані реальні курси для дівчат, де крім звичайної програми дівочих шкіл учать латини і математики. Та про те ученицям тих курсів не вільно здавати вихідного екзамєну. В 1892 р. дозволило баденське міністерство просвіти жінкам учащати на філософічний виділ при університетах в Гайдельберзі і Фрибурзі.

В 1893 р. пощастило ся пані Кеттлеровій також за приватні засоби заснувати в Карльсруге першу класу дівочої гімназії. Рівночасно дозволив пруський міністер просвіти панні Лянґе завести приватні гімназійні курси для дорослих дівчат у Берліні і на-

ділив учениць тих курсів правом по трилітніх студиях здавати натуральний екзамєн перед державною комісією.

В 1894 р. заснувало загальне нім. жіноче товариство в Липську дівочу гімназію. Перші німецькі абітурієнтки, що по зложенні екзамєні в 1896 р. зголосили ся до імматрикуляції на німецьких університетах, були прийняті тільки за особистою просьбою і вислужено як надзвичайні слухачки. Держава, крім Бадена, не схотіла з гори запевнити їм здаванє державних докторатів і задержала собі право, що може в кожній хвилі студенток знов повиключати з університетів. Не вважаючи на сей непевний стан учасяє в самім Берліні тепер більше як 120 жінок; їх допущено на всі виділи, навіть на теологічний. Виконуванє лікарської практики дозволено жінкам у Німеччині на основі пануючої там свободи заробкованя. Але лікарки екзамєновані за границею не сміють титулувати ся Dr. med., в лікарській практиці мусять давати собі виставлювати посмертні свідощтва лікарям-мужчинам, а аптикарі виконуючи їх рецепти чинять се на власну одвічальність.

До адвокатської практики німецька жінка поки що не допущена.

З нагоди дискусії над новим кодексом цивільного права збудило ся між німецькими жінками від двох літ живе зацікавленє до правничих питань. Жаданя поступових жінок, щоб усунути опіку мужа над жінкою в подружю, завести розділ маєтків як законне маєткове право, признати матери законну власть над дітьми, розширити права нешлюбних дітей, не знайшли узглядненя в новім німецькім кодексі. Та все таки теперішнє маєткове право не є маєткова спільність, а тільки маєтковий звязок, жінка в подружю може свобідно розпоряджати тим, що сама заробить і що заощадить, а хоча становище нешлюбної матери, з огляду на нешлюбного батька, все ще є дуже некорисне, то все таки судове пошукуванє батьківства не є законом заборонене так як у Франції.

Від кількох літ займає ся в Берліні пані Бібер-Бем властивим питанням моральности і заснувала в тій ціли товариство „Jugendenschutz“. В найновійших часах займали ся особливо тов. „Frauenwohl“, Загальне нім. жіноче товариство і Звязок німецьких жіночих товариств законно урегульованою проституцією і тою небезпекою, яка з неї грозить цілому народови. Прилюдна опінія привикла вже до того, що жінки застановляють ся над тими питаннями і сміло висказують свої погляди.

З жаданем права виборчого до репрезентацій громадських і державних виступили міщанські заступниці жіночого руху енергійніше аж у самім найновішій часі. В німецькім парламенті доси тільки одна партія, соціялістична, прийняла до своєї програми виборче право для жінок.

Супроти міщанських заступниць жіночого руху в Німеччині стоїть так само як і в Франції соціялістичний жіночий рух. Тільки що в Франції соціялізм дуже розширений також у середній верстві, особливо в інтелігенції; натомість у Німеччині соціялістичний жіночий рух рекрутує ся майже з самих робітниць. Соціялістичні провідниці суть пані Еткін, Бадерова, Ірерова і иньші.

На першім німецькім жіночій конгресі в Берліні (1896 р.) заявили соціялістки офіційно, що не зважаючи на багато стичних точок з міщанським жіночим рухом, як ось поліпшене правного становища шлюбної жінки, змагане до піднесення моральности, права виборчі, вони, прінципiально відкидаючи капіталізм, не можуть іти рука в руку з міщанським жіночим рухом.

У німецького і французького жіночого руху спільний є їх початок в політично бурливих часах, їх народини в роках освобождення людськості. Спільна є їх мета: політичне, правне, економічне і духове зрівняне обох полів; спільний розділ на уміркований (міщанський) і радикальний (соціялістичний) напрям.

Та по за тим виступають дуже значні різниці.

Франція, се край дрібних, поступових жіночих груп, Німеччина — край великих жіночих товариств. Французькому рухови брак розширення і організації, німецький здобуває їх з кожним днем більше.

Більша національна заможність, менше число дітей, значне запотребоване жінок на посади вчительок і до лікарської практики а надто істноване значного числа жіночих монастирів не допускають до того, щоб жіноче питане в Франції зробило ся в такій мірі питанем хліба і нужди, як у Німеччині.

При тім відповідно до національного темпераменту жінка яко така займає у Франції дуже високе становище. Відповідно до високої культури народа цінять ся там дуже високо грація, дотеп, живий ум і тонке чуте і вони є дуже важним оружжєм жінки. А що крім сих прикмет Французка має звичайно ще дуже ясний

розум, практичний змісл і енергію, то й не диво, що їй удало ся de facto, на перекір усім постановам Наполеонового кодексу за- певнити собі значний вплив і широку свободу. Вона обходить пе- решкоди, якими закон і звичай обставили її повний розвій і вва- жає, що далеко розумнійше, далеко практичнійше, пануючи нераз фактично над мужчиною, полишити йому ілюзію, що він панує над нею.

В кінці й католицизм, що по просту веде до розторопности, податливости і лагідної намови а осуджує різкий бунт і насильну опозицію, підготовив Французку для сеї тактики.

От тим то, як уже сказано, велика маса французької людно- сти доси зовсім не бере участи в жіночій руху. Черевичок пере- важно не тисне Французку так дуже, а де дуже тисне, там вона вміє дуже граціозно, зручно і хитро або звільнити або й зовсім скинути його.

Не те дієть ся в Німеччині. Жіночий рух рекрутуєть ся тут переважно в східніх частих краю, головно в Старій Прусії. Там живе нарід з протестантським вихованєм, нарід, у котрого в кров ввійшло наставляти свою особу за побіду прінципу, ставити на своїм і поборювати трудности. І у жінок з тих околиць знаходимо ті протестантські прикмети. Вони менше жінки ніж Французки і яко жінки мають у своїм краю менше власти. В боротьбі за право вони стоять супроти фаланги мужчин, що хоче, щоб її пе- реконано доказами. Вони мають діло з неподатливими урядами, що ніколи не чули нічого про заяву прав чоловіка. В тих убогих по- граничних провінціях, при меншій національній заможности, при многочисленних сім'ях, при великій перевазі мужчин у вчительськім фаху і при браку жіночих монастирів жіноче питає для многих є питаєм насущного хліба. От тим то на твердшім німецькім ґрунті виробляють ся ті ряди жінок, що важко трудячись борють ся за признание рівноправности з мужчинами і виразно заявляють, що стоять за прінципом і хочуть добити ся до єго побіди.

З тих ріжниць між обома жіночими рухами виясняєть ся й те, що в Франції майже ніколи не робило ся в імя прінципів те, що було зроблене для зрівняня жінок з мужчинами. Навіть допущене жінок до академічної освьіти ухвалене було не так для користи самих жінок, як радше для підкопаня сьвященничого впливу в краю.

Судячи по результатах досягнуто в Німеччині для зрівняння обох полів значно менше. Але та кривда, яку досягнуто, се не був дарунок з боку властей, не здобута жіночою хитрістю, але здобута в ім'я принципу довгою, важкою працею.

От тим то німецький жіночий рух сьогодні є ширше розповсюджений і на разі міцніший від французького.

З німецького тижневника „Die Wage“ переклав Ів. Франко.

